

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR KREATIVLIGINI
RIVOJLANTIRISH TAJRIBA-SINOVNING ILMIY-METODIK
ASOSLARI**

To'raxonov Fozil Bobonazarovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Umumiy fizika va qurilish muhandisligi

kafedra p.f.f.d. (PhD). v.b.dotsent

Abdurashidova Nilufar Abduvohid qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinovni tashkil etishning ilmiy-metodik asoslari yoritilgan. O'zbekistonlik olimlar va tadqiqotchilarning maktabgacha pedagogika, tarbiyachining kreativ faoliyati hamda bolalar ijodiy rivojlanishiga oid ishlari tahlil qilingan. Aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat-yakuniy bosqichlar, diagnostik mezonlar, pedagogik ta'sir mexanizmlari va natijalarni baholash tartibi taklif etilgan. Maqolada tajriba-sinov natijalarini tahlil qilish tartibi ham ko'rib chiqilgan va bolalar kreativligini baholash mezonlari asoslab berilgan. Taklif etilgan yondashuv maktabgacha ta'lim tashkilotlarida amaliy qo'llash uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, kreativlik kompetensiyalari, pedagogik mexanizm, tajriba-sinov, ijodiy faoliyat, diagnostika, baholash ishonchligi.

Развитие креативности детей дошкольного возраста: научно-методические основы экспериментальной работы

Аннотация. В статье раскрываются научно-методические основы организации экспериментальной работы по развитию креативных компетенций детей дошкольного возраста. Проанализированы труды учёных и исследователей Узбекистана по дошкольной педагогике, креативной деятельности воспитателя и творческому развитию детей. Предложены констатирующий, формирующий и контрольно-итоговый этапы, диагностические критерии, механизмы педагогического воздействия и порядок оценки результатов. В статье рассмотрен порядок анализа результатов экспериментальной работы и обоснованы критерии оценки креативности детей. Предложенный подход предназначен для практического применения в дошкольных образовательных организациях.

Ключевые слова: дошкольное образование, креативные компетенции, педагогический механизм, экспериментальная работа, творческая деятельность, диагностика, надёжность оценивания.

Developing preschool children's creativity: scientific and methodological foundations of experimental research

Abstract. The article examines the scientific and methodological foundations for organizing experimental research aimed at developing preschool children's creative competencies. It analyzes the works of scholars and researchers from Uzbekistan on preschool pedagogy, educators' creative practices, and children's creative development. Baseline assessment, intervention, and final assessment stages are proposed, along with diagnostic criteria, mechanisms of pedagogical intervention, and procedures for evaluating outcomes. The proposed approach is intended for practical use in preschool educational organizations.

Keywords: preschool education, creative competencies, pedagogical mechanism, experimental research, creative activity, diagnostics, assessment reliability.

**Рушди эҷодкории кӯдакони синни томактабӣ: асосҳои илмӣ-методи
корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ**

Аннотатсия. Дар мақола асосҳои илмӣ-методи ташкили корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ оид ба рушди салоҳиятҳои эҷодии кӯдакони синни томактабӣ баррасӣ шудаанд. Асарҳои олимони ва муҳаққиқони Ўзбекистон оид ба педагогикаи томактабӣ, фаъолияти эҷодии мураббӣ ва рушди эҷодии кӯдакон таҳлил гардидаанд. Марҳилаҳои муайянкунанда, ташаккулдиҳанда ва назоратӣ-ҷамъбасти, меъёрҳои таҳхисӣ, механизмҳои таъсири педагогӣ ва тартиби арзёбии натиҷаҳо пешниҳод шудаанд. Дар мақола тартиби таҳлили натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ дида баромада шуда, меъёрҳои арзёбии эҷодкории кӯдакон асоснок карда шудаанд. Равиши пешниҳодшуда барои татбиқи амалӣ дар ташкилотҳои томактабӣ мӯҳайё шудааст.

Калидвожаҳо: таҳсилоти томактабӣ, салоҳиятҳои эҷодӣ, механизми педагогӣ, корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ, фаъолияти эҷодӣ, таҳхис, эътимоднокии арзёбӣ.

Kirish. Maktabgacha ta'limda kreativlikni rivojlantirish bolaning yangi g'oya yaratishi, vaziyatga turli yechimlar taklif etishi va o'z tasavvurini faoliyat orqali ifodalashi bilan bog'liq. Tadqiqotda faqat tayyor rasm yoki buyum emas, uni yaratish jarayoni, bolaning tashabbusi va yechimni o'zgartirish harakatlari ham

o'rganiladi. Bu yondashuv ijodiy faoliyatni tashqi bezak yoki tayyor namunani takrorlash bilan tenglashtirishning oldini oladi.

F. R. Qodirova, Sh. Q. Toshpulatova, N. M. Kayumova va M. N. A'zamovaning "Maktabgacha pedagogika" darsligi maktabgacha tarbiyaning nazariy-metodologik asoslari, aqliy va estetik tarbiya, pedagogik vositalar hamda innovatsion texnologiyalarni yoritadi [7]. Asarning mazkur yo'nalishlari taklif etilayotgan tajriba dasturining umumiy pedagogik tayanchini tashkil etadi; ular aynan ushbu dastur samaradorligining empirik dalili sifatida talqin qilinmaydi.

X. Meliyev, O. Jamoldinova va K. Risqulovanning o'quv qo'llanmasida tarbiyachining kreativ yondashuvi, ijodkorlik sifatleri va muammoli vaziyatlar bilan ishlashi muhokama qilingan [4, 55–64-b.]. Ushbu qarashlardan tadqiqot uchun chiqariladigan metodik xulosa shuki, bolaga beriladigan topshiriq bilan bir qatorda tarbiyachining savol berishi va yordam ko'rsatishi ham qayd etilishi zarur.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot muammosi. U. Abdusattorovanning maqolasida maktabgacha yoshdagi bolalar kreativ fikrlashini rivojlantirishda o'yin, muloqot va individual yondashuvning ahamiyati ta'kidlangan [1]. Mazkur yo'nalish taklif etilayotgan dasturda bolalarning qiziqishi va faoliyat sur'atiga mos topshiriqlar tanlash bilan bog'lanadi. Maqoladagi tavsiyalarni amaliy dasturga aylantirish uchun ta'sir davomiyligi, tarbiyachi yordami va natija mezonlarini alohida belgilash talab etiladi.

OECD kreativ fikrlash doirasida turli va original g'oyalar yaratish hamda ularni baholash va takomillashtirishni ajratadi [5]. Bu tushunchalar mezonlarni ishlab chiqish uchun nazariy yo'nalish beradi. Biroq PISA 15 yoshli o'quvchilarga mo'ljallanganligi sababli uning topshiriqlari yoki me'yorlari 5–6 yoshli bolalarga bevosita ko'chirilmaydi. Yoshga mos vositalar alohida pilot tekshiruvdan o'tkaziladi.

Mahalliy va xalqaro manbalar asosida mazkur ishning tadqiqot muammosi ijodiy faoliyatni tashkil etish tavsiyalarini kuzatiladigan pedagogik harakatlar va o'lchanadigan natijalar bilan bog'lashdan iborat deb belgilanadi. Bu butun ilmiy adabiyotda muammo o'rganilmagan degan da'vo emas, balki ushbu magistrlik tadqiqotining metodik vazifasidir.

Tadqiqot maqsadi — 5–6 yoshli bolalarning kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirish mexanizmlarini tajriba-sinovdan o'tkazish va natijalarni ishonchli baholash tartibini asoslash. Tadqiqot obyekti — maktabgacha ta'lim tashkilotidagi ijodiy rivojlanishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon. Tadqiqot predmeti — ushbu jarayonning mazmuni, metodlari, vositalari va pedagogik ta'sir mexanizmlari.

Gipotezaga ko'ra, tanlov imkoniyati, muammoli topshiriqlar, hamkorlikdagi ijod va g'oyani takomillashtirish muntazam qo'llansa, tajriba guruhida kreativlik ko'rsatkichlarining o'sishi nazorat guruhidagidan yuqoriroq bo'lishi mumkin. Mazkur taxmin tadqiqot yakunida tekshiriladi.

Mavjud guruhlar jalb etilganda kvazieksperimental dizayn qo'llanadi. Boshlang'ich baholashda yosh, qatnov, til rivoji, tarbiyachi tajribasi va muhit xususiyatlari qayd etiladi. Tanlanma hajmi statistik quvvat va amaliy imkoniyatlarga qarab aniqlanadi. Tashkilot ruxsati, ota-onalar roziligi hamda bolaning ishtirok etishga tayyorligi hisobga olinadi; shaxsiy ma'lumotlar kodlashtiriladi.

Tajriba-sinovning bosqichlari va mantiqi

Aniqlovchi bosqichda muhit o'rganiladi, diagnostika pilot sinovdan o'tkaziladi va ikkala guruhning boshlang'ich holati baholanadi. Shakllantiruvchi bosqichda tajriba guruhi uchun maxsus dastur joriy etiladi; nazorat guruhida odatdagi faoliyat davom ettiriladi. Yakuniy bosqichda yangi, lekin mazmunan teng topshiriqlar orqali qayta baholash amalga oshiriladi.

Quyidagi sxema mualliflik metodik loyihasi bo'lib, [1; 4; 5; 7] manbalardagi yondashuvlarni ushbu tadqiqot dizayniga moslashtiradi. Undagi o'qlar jarayonning tashkil etilish ketma-ketligini bildiradi.

1-rasm. Kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinov modeli

Modelda nazorat guruhi odatiy rivojlanish dinamikasini kuzatishga xizmat qiladi. Umumiy mashg'ulot vaqti va pedagog e'tibori imkon qadar tenglashtiriladi. Taklif etilayotgan muddat aniqlovchi bosqich uchun 2–3 hafta, shakllantiruvchi bosqich uchun 8–12 hafta, yakuniy baholash uchun 2 haftadir. Muddatlar amaliy sharoitga qarab aniqlashtiriladi.

Diagnostic va baholash mezonlari

Diagnostic mezonlar J. Gilford va E.P. Torrens ajratgan divergent tafakkur ko'rsatkichlari – g'oyalar ravonligi, moslashuvchanlik, originallik va g'oyani ishlab chiqish asosida tanlandi [2; 8]. Baholash og'zaki, tasviri va konstruktiv topshiriqlarni birlashtiradi. Bolaning nutq yoki mayda motorika qiyinchiligi kreativlikning pastligi deb avtomatik talqin qilinmaydi. Har bir javob va ko'rsatilgan yordam qisqa kuzatish protokolidagi qayd etiladi.

1-jadval.

Kreativlik kompetensiyalarining diagnostic mezonlari

Mezon	Topshiriq namunasi	Kuzatiladigan dalil
G'oyalar ravonligi	Qutidan nimalar yasash mumkin?	Takrorlanmaydigan, mazmunli g'oyalar soni
Moslashuvchanlik	Qahramon daryodan qanday o'tadi?	Yechimlarning turli toifalarga mansubligi
Originallik	Yangi o'yin yaratish	Kam uchraydigan va vazifaga mos g'oya
G'oyani rivojlantirish	Tugallanmagan rasmni davom ettirish	G'oyaga bog'liq tafsilotlar va o'zgartirishlar
Ijodiy mustaqillik	Materiallardan erkin buyum yaratish	Bolaning tashabbusi va zarur yordam darajasi

Har bir mezon uchun topshiriqqa xos 0–3 ballik tavsiflar ishlab chiqilishi mumkin. Masalan, mustaqillikda 0 — to'liq yo'naltirish bilan harakat qilish, 1 — takroriy yordam talab qilish, 2 — cheklangan yordam bilan bajarish, 3 — mustaqil tashabbus ko'rsatish sifatida belgilanadi. Bu dastlabki rubrika bo'lib, pilot sinovda

tekshiriladi. Bola qatnashmasa yoki topshiriqni bajarishdan bosh tortsa, holat nol ball emas, yetishmayotgan ma'lumot sifatida qayd etiladi.

Originallik ayni topshiriq bo'yicha javoblarning yangiligi va mazmuniy mosligini birgalikda hisobga oladi. Javobning faqat kam uchrashi yetarli emas [5]. Taqqoslash uchun yagona kodlash qoidalari va bir xil referent javoblar bazasi belgilanadi. Past, o'rta va yuqori darajalar chegarasi dalilsiz foizlar bilan o'rnatilmaydi; asosiy tahlilda mezonlar kesimidagi ballar saqlanadi.

Shakllantiruvchi dastur mazmuni

Dastur haftasiga ikki mashg'ulotdan iborat variantda tashkil etilishi mumkin. Mashg'ulotlar davomiyligi tashkilot kun tartibi va bolalarning charchashiga moslashtiriladi. Muammoli vaziyat bolaning bir nechta g'oya yaratishiga, material tanlovi mustaqil qarorga, hamkorlik boshqalarning fikrini boyitishga, qayta tekshirish esa yechimni takomillashtirishga undashi ko'zda tutiladi.

Mashg'ulot jarayoni va pedagogik kuzatish

"Ertak qahramoni uchun uy quramiz" mashg'ulotida bolalar qahramon ehtiyojini aniqlaydi, uy variantlarini taklif qiladi, material tanlaydi va qurilma yaratadi. Tarbiyachi tayyor namunani ko'rsatishdan oldin mustaqil izlanishga vaqt beradi. Yakunda bolalar o'z uyini tushuntiradi va uni boshqa sharoitga moslashtiradi: masalan, yomg'irdan himoyalash yoki ikkinchi qahramonga joy yaratish. Ertak mazmuni milliy materialga moslashtirilishi mumkin, biroq boladan mavjud syujetni aynan takrorlash talab etilmaydi.

Kuzatish varaqasida topshiriq, bolaning kodi, qatnov, taklif etilgan g'oyalar, tanlangan yechim, tarbiyachi yordami va qayta ishlash harakatlari qayd etiladi. Bu ma'lumot dasturning reja bo'yicha amalga oshirilganini tekshirishga xizmat qiladi. Mashg'ulotni o'tkazgan pedagogning taassuroti yakuniy ballning yagona manbai bo'lmaydi.

Pengning 3–4 yoshli bolalar bilan o'tkazgan pilot ishida loyiha asosidagi STEAM dasturi mavzuli dastur bilan boshlang'ich va yakuniy baholash orqali taqqoslangan [6]. Ushbu tadqiqot qiyosiy dizayn namunasini beradi, ammo boshqa yosh va muhitdagi natijalar taklif etilayotgan mahalliy dastur samaradorligini tasdiqlamaydi.

Natijalarni tahlil qilish tartibi

Har bir guruhdagi o'zgarish yakuniy va boshlang'ich o'rtacha ballar farqi orqali tavsiflanadi: $\Delta T = XT$, yakun – XT , boshlang'ich; $\Delta N = XN$, yakun – XN , boshlang'ich. O'zgarishlar farqi $D = \Delta T - \Delta N$ shaklida hisoblanadi. D musbat

bo'lsa, tajriba guruhida kattaroq o'sish kuzatilgan bo'ladi; bu ko'rsatkichning o'zi sababiy xulosa uchun yetarli emas.

Statistik tahlil guruhlar o'rtasidagi o'zgarish farqini bevosita baholashi kerak. Faqat tajriba guruhidagi o'zgarish ahamiyatli, nazorat guruhidagi o'zgarish ahamiyatsiz chiqqaniga qarab samaradorlik e'lon qilinmaydi. Ma'lumot turi va tanlanmaga qarab boshlang'ich natijani hisobga oluvchi model yoki guruh va vaqt o'zaro ta'sirini baholovchi usul tanlanadi. Natija ta'sir kattaligi va ishonch oralig'i bilan beriladi.

Bolalar ta'lim guruhlarida tarkibida qatnashsa, guruh ichidagi o'zaro bog'liqlik hisobga olinadi. Bitta tajriba va bitta nazorat guruhi bilan cheklanganda dastur ta'sirini tarbiyachi yoki guruh muhiti ta'siridan ajratish qiyin. Qatnashmagan bolalar va yetishmayotgan o'lchovlar soni ham ochiq qayd etiladi.

Ishonchlilik va ilmiy muhokama

Ijodiy ishlarning oldindan belgilangan qismi ikki baholovchi tomonidan mustaqil tekshiriladi. Ishlarning guruhi va o'lchov vaqti imkon qadar yashiriladi. Tartibli ballar uchun vaznli kappa, tegishli shartlar bajarilganda yig'indi ballar uchun ICC qo'llanishi mumkin. ICC modeli, yakka yoki o'rtacha baho turi, mutlaq muvofiqlik yoki izchillikni o'lchashi hamda ishonch oralig'i ko'rsatiladi [3].

Taklif etilgan loyiha bo'yicha analitik xulosa shuki, bolaning kreativligi faoliyat jarayoni va mahsulotini birgalikda baholash orqali o'rganilishi lozim. Masalan, g'oyalar soni ortib, ularning xilma-xilligi o'zgarmasa, ravonlik rivojlangan, ammo moslashuvchanlikdagi o'zgarish cheklangan bo'lishi mumkin. Yangi vaziyatda mustaqil yechim topish esa o'rgatilgan topshiriqni takrorlashdan kengroq rivojlanish belgisi sifatida tekshiriladi.

Dasturning bir nechta mexanizmi bir vaqtda qo'llanganda qaysi biri alohida ta'sir ko'rsatganini aniqlab bo'lmaydi. Shuning uchun kuzatilgan farq dastur majmuasiga tegishli deb talqin qilinadi. Mahalliy manbalar dastur mazmunini asoslashga, diagnostika va nazorat guruhi esa uning natijalarini tekshirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Kreativlik kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinov aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat-yakuniy bosqichlarning izchil bog'lanishiga asoslanadi. Uning ilmiy qiymati topshiriqlar yoshga mosligi, pedagogik ta'sirning qayd etilishi, baholash ishonchliligi va guruhlar o'zgarishining to'g'ri taqqoslanishi bilan belgilanadi. Maqolada metodik loyiha asoslandi; samaradorlik haqidagi yakuniy xulosa haqiqiy ma'lumotlar olingandan keyin chiqariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdusattorova U. Maktabgacha yoshdagi bolalar kreativ fikrlashini rivojlantirishning pedagogik-psixologik qonuniyatlari. Maktabgacha va maktab ta'limi. 2025. 3(6). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15700227>
2. Guilford J. P. The Nature of Human Intelligence. New York: McGraw-Hill, 1967.
3. Koo T. K., Li M. Y. A guideline of selecting and reporting intraclass correlation coefficients for reliability research. Journal of Chiropractic Medicine. 2016. 15(2). P. 155–163. <https://doi.org/10.1016/j.jcm.2016.02.012>
4. Meliyev X., Jamoldinova O., Risqulova K. Tarbiyachining kasbiy kompetenti va mahorati. Toshkent: Zarvaraq, 2021. 288 b. <https://tsuull.uz>
5. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2023. <https://doi.org/10.1787/dfe0bf9c-en>
6. Peng D. Does project-based STEAM curriculum benefit 3–4-year-old preschoolers' creative potential? A pilot comparison with theme-based curriculum. Frontiers in Psychology. 2026. 17:1831871. <https://doi.org/10.3389>
7. Qodirova F. R., Toshpulatova Sh. Q., Kayumova N. M., A'zamova M. N. Maktabgacha pedagogika. Toshkent: Tafakkur, 2019. 688 b. Elektron katalog: <https://library.samdpi.uz/ebooks>
8. Torrance E. P. Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-Technical Manual. Princeton, NJ: Personnel Press, 1966.